

Kriterier - Lag och rätt

Förklara skillnaden mellan *Normer, regler och lagar*. (s.136)

En regel säger vad man får eller inte får göra.

Regler står nedskrivna så att alla vet vad som gäller. Exempelvis regler inom sport, hur curling eller biljard spelas.

En norm är en oskriven regel.

Hur vi förväntas vara mot varandra, exempelvis att stå i kö, hälsa med höger hand.

Lagar är regler nedskrivna i lagboken.

Lagar gäller för alla i ett land, lagar kan ändras och tas bort.

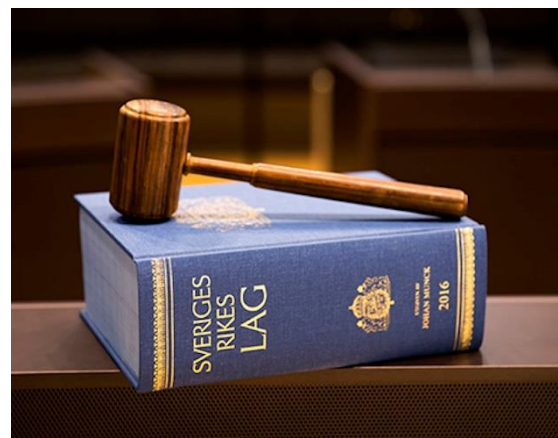
Förklara varför vi behöver regler och lagar i samhället. (s.136-137)

Lagar och regler har vi för att skapa ordning och få samhället att fungera. Lagarna ska skapa trygghet och skydda människor, skydda hem och ägodelar, miljö, byggnader och djur till exempel.

Berätta om *Lagboken* och hur det blir nya lagar. (s.138-139)

I lagboken står regler som gäller i landet.

Lagboken är uppbyggd av *balkar*, olika avdelningar. Till exempel brottsbalken som

säger vad som är brottsligt och vilket straff det ska leda till.

I lagboken ingår 4 grundlagar som beskriver hur Sverige ska styras, vilka demokratiska rättigheter medborgarna har och hur makten ska fördelas.

Sveriges riksdag stiftar (skapar) lagar. De kan även ändra eller ta bort lagar. Lagtexten ska vara tydlig.

... vad en rättsstat och en polisstat är, skillnader och hur det påverkar folket. (s.141-143)

I en **rättsstat** ska det finnas lagar som skyddar alla människors lika värde.

Människor får inte låsas in utan rättegång eller bli dömda utan bevis. Stat och polis får inte missbruka sin makt.

En **polisstat** är ofta en *diktatur*. Polisen kan vara hemlig och övervakar vad människor tycker, tänker och skriver, vilka de umgås med. Vem som helst kan tas in på förhör eller fängslas utan rättegång.

... vilka olika principer som behövs i en rättsstat och vilka rättigheter och skyldigheter vi har. (s.142-143)

Principer är regler och riktlinjer för ett land.

En rättsstat följer principerna för att skydda människor. Till exempel att alla är lika inför lagen, att brott provas i en domstol. Att det ska finnas oberoende polis och domstolar.

Rättigheter. Grundlagarna skyddar våra rättigheter.

Till exempel yttrandefrihet, rösträtt, rätt till att gå i skolan och få en utbildning.

Skyldigheter. Är plikter om medborgare har mot sitt land.

Att gå i skola är både en rättighet och skyldighet, att betala skatt, att vittna om man sett ett brott är andra skyldigheter. Man är även skyldig att känna till lagarna och följa dem.

... vilka instanser (nivåer) som behövs i en rättsstat. (s.146)

För att en rättsstat ska fungera behövs exempelvis:

Polis – För att skydda och förebygga brott. Vid brott utreder de vad som hänt. Polisen får använda våld om det är nödvändigt.

Åklagare – Ska lägga fram tillräckligt med bevis mot en misstänkt för att kunna åtala och gå till domstol. En åklagare kan leda en polisutredning och besluta att lägga ned en utredning.

Försvarsadvokat – Alla har rätt till en försvarare (advokat). Advokaten fungerar som rådgivare till den som är misstänkt för brott, kan också tala för den misstänkte.

Domare – Ska döma i olika frågor. Domaren leder arbetet med att lösa tvister i en rättegång i domstol.

(mannen på bilden är fotbollsdomare)

... vilka olika domstolar vi har i Sverige. (s.146)

Det finns olika domstolar i Sverige för olika typer av brott.

Det finns tre olika *instanser* (nivåer) för domstolarna: 1. **Tingsrätten**. 2. **Hovrätten** och 3. **Högsta domstolen**.

Exempel: Ett brottsmål avgörs i tingsrätten. Den åtalade tycker att straffet är för hårt och kan *överklaga* och få domen prövad i nästa

nivå, Hovrätten. Ett fall kan tas upp i Högsta domstolen, sedan går det inte att pröva längre.

Förklara vad som menas med *gängkriminalitet, organiserad brottslighet, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld.* (s.148-150)

Gängkriminalitet – Gäng som begår brott.

I Sveriges stora städer finns kriminella gäng. De begår ibland brott för att tjäna pengar, till exempel genom att sälja narkotika. Ledarna försöker locka med sig ungdomar att gå med, med pengar eller coola prylar. Ledarna styr sedan vad de ska göra för olika brott, till exempel att mörda medlemmar av andra gäng, eller hota deras familjer.

De som går med kan ha haft det jobbigt i skolan, lever i en fattig familj. De går med i ett gäng för att få nya vänner, känna att de tillhör något. Eller att det är häftigt att begå brott. Det kan vara svårt att ta sig ur kriminaliteten och gängen.

Organiserad brottslighet – Brottslighet som är väl organiserad.

Det kan vara gäng, maffia till exempel, som växt sig stora med många personer inblandade, ordnade i nätverk med kontakter utomlands. Målet är att tjäna stora pengar på till exempel vapenhandel, narkotika och prostitution.

Inom den organiserade brottsligheten förekommer hot, utpressning, våld, försök att påverka politiker, vittnen, medier, polis, domstolar. Vilket gör att hela rättsstaten är hotad.

Våld i nära relationer – Våld som ofta sker i hemmet.

Många som blir misshandlade blir det av människor som finns i nära relationer, inom familjen eller släkten. Vanligt är mäns våld mot kvinnor i nära relationer.

Hedersrelaterat våld – Våld som handlar om en familjs heder.

I en del familjer eller grupper finns traditioner och normer som ska följas. Familjen kan tycka att deras heder eller rykte skadas om en familjemedlem inte lyder, eller klär sig på fel sätt, träffar eller blir kär i ”fel” person. Det kan leda till att familjen bestraffar med hot och våld eller uteslutning.

Kunna förklara vilka konsekvenser det blir av ett brott och vilka som drabbas.

(s.147, 151-153)

Konsekvens är det som följer, kommer efter exempelvis ett brott. De som drabbas är den enskilde, hela samhället och oskyldiga.

Den enskilde människan som drabbas av ett brott kan få sitt liv förstört av en hemsk händelse, uppleva oro, förnedring, ilska och rädsla.

Den skyldige får ett straff för det brott som begåtts och kan även få svårt att få ett körkort, svårt att skaffa ett jobb.

Hela **samhället** kan drabbas. Polis och ambulans måste rycka ut, domstolar aktiveras, kriminalvården får nya personer att fängsla eller vårda. Allt detta kostar samhället pengar som till stor del betalas av oss skattebetalare.

Oskyldiga kan också drabbas. En affär kan stängas pga snatteri. Ambulans hindras ibland från att komma fram, oskyldiga offer får inte hjälp. Oskyldiga vittnen kan hotas att inte vittna och berätta.

Från brott till straff: (s.157-164, 165)

Brott – vem eller vilka är inblandade och vad gör dessa personer?

Polisen – vad gör polisen och vilka andra kallas till polisstationen?

Polisen kommer fram till brottsplatsen, talar med eventuella vittnen, startar utredning.

De griper misstänkta som förs till polisstationen. Polisen kontaktar åklagare.

Till polisstationen kallas också vittnen och socialtjänst (om de misstänkta är under 15).

Åklagare – vad gör en åklagare?

Åklagaren kontaktas av polisen och inleder *förundersökning*, brottsutredning.

Åklagare beslutar om att anhålla de misstänkta, begär sedan att tingsrätten ska häkta dem. Finns det tillräckligt med bevis åtalas de misstänkta. Därefter avgör domstolen hur det ska gå. Åklagaren deltar också i rättegången.

Försvarsadvokat – vad gör en advokat?

Försvaret anställer en person.

Den som är anhållen har rätt till en försvarsadvokat som kan delta under förhören hos polis och åklagare.

Advokaten ger råd och kan föra den häktades talan.

Advokaten försvarar den åtalade under rättegången.

Åtal – vad innebär det och vem gör det?

Åtal är underlaget av brottsutredningen, för att kräva ansvar för ett brott.

När åklagaren samlat tillräckligt med bevis ska fallet avgöras i en domstol, är de misstänkta skyldiga? Åklagaren lägger fram sitt åtal, underlaget, där det står vilka som är inblandade, vilka lagar som brutits, vilka bevis som finns.

Rättegång, huvudförhandling (s.157-165)

Rättegång i tingsrätten kallas för *huvudförhandling*. Här avgörs det om de åtalade är skyldiga eller inte och vilket straff som väntar.

Vilka personer ingår i en rättegång?

Domare, nämndemän, notarie, de tilltalade, advokat, målsägare, åklagare, vittnen.

Domare och nämndemän

utgör själva domstolen.

Domaren leder rättegången. Nämndemännen är "vanliga" människor som är med och beslutar om dom.

En **notarie** skriver ned allt som sägs under rättegången.

De **tilltalade** (de åtalade) sitter med **advokaten** som är försvarare.

Målsägare (de som utsatts för brott) sitter med **åklagare**.

I rättegången ingår också **vittnen**, de som sett eller har något att säga om brottet.

I vilken ordning sker en rättegång?

- Domaren är ordförande och inleder rättegången. Domaren är den som fördelar ordet.
- Åklagaren beskriver åtalet, det underlag om finns.
- Försvaret lägger fram de åtalades bild av brottet.
- Målsägarna, de som utsatts för brottet, får berätta om vad som hänt och svara på frågor.

Sedan får alla inblandade i tur och ordning berätta och bli utfrågade om vad som hänt.

- Vittnen kallas in för att berätta vad de sett, de blir också utfrågade.

När rättegången närmar sig slut får åklagaren först och sedan försvarsadvokaten berätta vad de kommit fram till, sammanfatta och upprepa bevis, det kallas *slutanförande*.

- Åklagare avslutar med att *yrka* (begära) ett visst straff, advokaten kan yrka på exempelvis ett lägre straff.

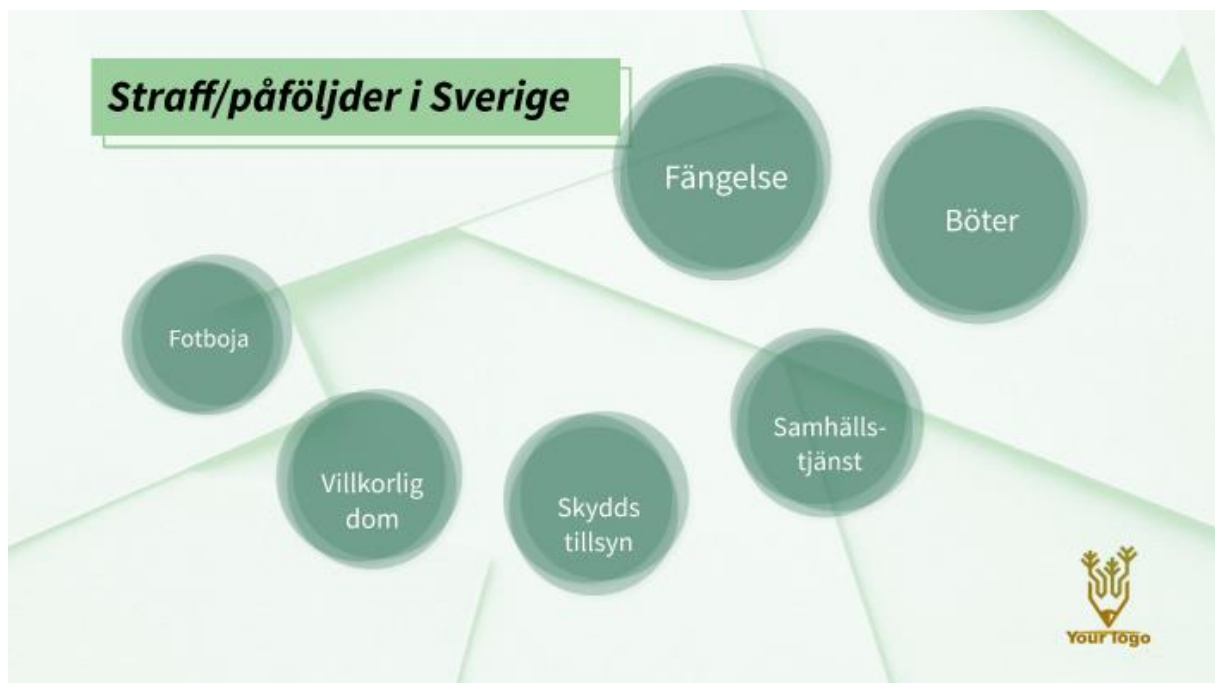
Dom – vad innebär det?

Domare och nämndemän dömer om de åtalade är skyldiga eller inte.

Efter rättegången stannar domare, nämndemän och notarie kvar. Domare och nämndemän håller *överläggning*, de går igenom fallet och bestämmer om de misstänkta är skyldiga eller oskyldiga. Om de inte är överens sker en omröstning. Om de finns skyldiga bestäms också ett straff.

Olika påföljder (s.147)

Påföljd är det straff som bestämts av domstolen. Exempel på påföljder:

Ungdomstjänst – Den dömda får arbeta gratis med något nyttigt för samhället.

Fängelse – Den dömda låses in, förlorar sin frihet.

Skyddstillsyn – Den dömda kan bo kvar hemma under övervakning

Samhällstjänst – Arbetar med något samhällsnyttigt utan betalning.

Villkorlig dom – En prøvotid där den dömde ska sköta sig och om möjligt arbeta, försörja sig själv.

Rättspsykiatrisk vård – Om den dömde ses ha en allvarlig psykisk störning kan hen dömas till psykiatrisk vård istället för fängelse.

Böter – En summa pengar som betalas till polisen, ju allvarligare brott desto högre böter.

Varför har vi påföljder i Sverige? (s.166)

Den som dömts skyldig ska avtjäna ett straff, mista sin frihet. Men också få vård om det behövs.

Förr i tiden sågs ett straff som hämnd och avskräckning. Med tiden har det blivit mildare straff i Sverige, det beror på vad Riksdagen bestämmer och hur de ser på brott och straff. Den myndighet som utför straffen är Kriminalvården. De ser till att de dömda ska avtjäna sitt straff men också förhindra att de återfaller i brott, att de inte börjar igen. De ska förberedas för ett liv utan kriminalitet, till exempel genom att få studera eller lära sig ett yrke i fängelset.